
SPOR OKO UNIVERZALIJA (DRUGIM SREDSTVIMA)

BRANKO ROMČEVIĆ

*Jedino borba drži suprotnost otvorenom i
usađuje u cijelu korporaciju nastavnika i
učenika onaj temeljni ugođaj, iz koga sebe
omeđujuće samopotvrđivanje ovlašćuje rješeno
samopromišljanje na samoupravu.*

Martin Hajdeger

Pitanje konteksta, koji Pegi Kamuf određuje u Predgovoru¹ za srpsko izdanje svoje knjige iz 1997 kao "više od jednog teksta", silovito se postavlja već u suočavanju sa onim uvek najprevashodnijim predgovorom, sa naslovom knjige. Na engleskom formulisan kao *The Division of Literature: Or the University in Deconstruction*, taj se naslov prenošenjem na ovdašnje tle preoblikovao u: *Univerzitet u dekonstrukciji ili podela književnosti*. Prosta zamena mesta naslova i podnaslova, pomisliće se. Međutim, to premeštanje, organizovano oko sveze koja inače poseduje i disjunktivni "tonalitet", nosi sa sobom i jedan, za ovdašnje prilike, uznemirujući kontekst. Elem, univerzitet i obrazovanje u celosti, kada je o Srbiji reč, nalaze se tačno u onoj poziciji koju je Niče u "Planiranom uvodu" za *O budućnosti naših obrazovnih ustanova* opisao kao smanjenje i slabljenje: napuštanje samostalnosti, potčinjavanje i prepuštanje jednom od sebe znatno drukčijem vidu života – Državi. Zato nam je univerzitet gotovo ništa drugo do (još jedna) metonimijska oznaka za Državu, onu mračnjačku i violentnu (jedinu koju smo iskusili), i zato kad god se ovde

¹ Predgovor je izveden kao autorovo obraćanje domaćem prevodiocu. Budući da je pisan tokom *Springtime 99* festivala, njime preti da zadominira reč "drhtanje", i to kao struktura Hajdegerove *Sorge*: "Najbliža tlu, ti drhtiš najviše, ti osećaš najveće drhtanje i ja samo mogu da strepim i drhtim za tebe" (Kamuf 1999: 12). Znamo da citirati ličnije obojena pisma nije stvar dobroga odgoja, no, kad je u knjizi ionako već objavljeno... Inače, u prvom delu Predgovora, u kome se tematizuje sama institucija predgovora i predgovaranja, stoji i jedna, tada neumorno potvrđivana konstatacija: "Bombe takođe mogu biti predgovori, pretnja da nešto loše dolazi, moguće čak nešto najlošije" (ibid., 8).

pročita reč "univerzitet", nije moguće a da se sa nje ne iščita i reč "Država", i to upravo u funkciji zbirnog imena za organizovano tlačenje, pomor, pljačku i slično – jednom rečju: kao ime za avet svake Države, za Režim. Usled tog višak-teksta, ovo preraspoređivanje naslova, kojim se univerzitet izvlači u prednji plan, predstavlja čak i tihi subverzivni akt; jer, ukoliko isticanje i pominjanje univerziteta ne potiču sa interpretativno pouzdanih mesta (a to znači: ukoliko sam kontekst govorenja o univerzitetu ne može unapred garantovati zamagljivanje pomenutog stanja), oni nužno u sebe uključuju i rizik eventualnog obelodanjivanja, ili barem konotiranja (što je jednako nepoželjno), režimskog udela, čija se efikasnost, pak, dovedu u pitanje svakom, ma koliko naoko bezopasnom, situacijom u kojoj bi on bio izložen mogućnosti da postane obeležen, tj. prepoznat po svojim najupadljivijim svojstvima.

Pa, i pored svega, fenomen zavisnosti univerziteta od države daleko je od toga da bi predstavljao čedo domaće pameti, kao što nije ni striktno vezan za postojanje totalitarne ili autoritarne vlasti. Svakako, pod takvim upravama ova se zavisnost spontanije razvija i bolje konzervira, ali za sam njen nastanak nije neophodna nikakva specifikacija oblika vladavine.

Univerzitet je – po definiciji – ustanova koja neposredno od države dobija mandat da slobodno strukturiše režim(e) sazajnih rečenica, pribavljajući ovoj, zauzvrat, moć

nadziranja i legitimisanja sazajnih praksi. No, taj ugovor se, bez obzira na to što se uredno pokazuje nesumnjivo operativnim, ispostavlja i uzročnikom brojnih frustracija. Autonomija koju univerzitet ima u svom delovanju, prema pomenutom ugovoru pridolazi spolja, što će reći da je ona *heteronomna*. Taj *double bind*, kako to pokazuje Aleksandar Zistakis, "rezultira nerazrešivom napetošću između slobode i nužnosti, otvorenosti i zatvorenosti, zajedništva i isključivosti, itd." (Zistakis 1996: 337). Stvar ispada dodatno usložnjena ako se, izlazeći iz načelne ravni problema, osvrnemo i na to da univerzitetski istraživački rad, budući da se finalizuje ili makar prolazi kroz formu publikacije, podrazumeva slobodu javnog delovanja, dakle odsustvo spoljašnjeg pritiska ili ograničenja.

Kant je o ovome pisao još u prvoj *Kritici*, u okviru "Transcendentalne teorije o metodu". On tu izražava mišljenje da u neotuđive ljudske slobode "spada i ta sloboda da svoje misli, i svoje sumnje, koje sami ne možemo rešiti, smemo da izložimo javnoj oceni, a da zbog toga ne budemo oglašeni za nemirne i opasne građane" (Kant 1990: 451). Kant ovu slobodu smešta u "praosnovno pravo ljudskog uma", tvrdeći da na njoj počiva čak i sama egzistencija uma, što govori da um, po njemu, nije moguć bez odziva Drugog (tu se, ipak, radi o odzivu veoma konkretizovanog Drugog, onog iz zajednice Istih – filozofá), pa time ni bez autonomije javnog diskursa kao medijuma za taj odziv. S obzirom

na to da je sloboda javnog raspravljanja sam uslov mogućnosti uma, pa tako i oblasti koja je posvećena njegovom osluškivanju – a to se prenosi i na toj oblasti pripadan fakultet – , univerzitet, ili barem jedan njegov deo, da bi mogao opstati, ne sme se potčinjavati ograničenjima koja bi vlada nastojala da mu nametne.

Ukoliko se Kant već sumnjiči za preveliku esnafsku lojalnost, tada će neki nacrti koje je izneo u *Sporu među fakultetima*, moguće, opravdati uverenje po kome njegov krajnji cilj nisu ni javnost, ni univerzitet, već *supremacija filozofskog fakulteta*, i to ne samo unutar univerziteta. Da li je to odista tako? U *Sporu među fakultetima*, on ide dotle da iznosi predlog po kome bi država, radi dobrobiti sopstvene i svojih građana, zasnivala univerzitet kao jednu sebi protivnu moć, moć koja bi polagala pravo na uređivanje sfere – da se tako izrazimo – državne i univerzitetske konstativnosti. Kako filozofski fakultet radi na saznanjima iz čistog uma, vođen jedino voljom za istinom, te time sasvim nezavisno i od vladinih ili interesa bilo kog drugog,² bilo bi najprirodnije da se njemu, ne kao najkompetentnijem već kao samom izvoru kompetencije za te stvari, podari jurisdikcija nad svim konsta-

tivnim iskazima kako univerziteta tako i države. Dok – u Kantovo vreme – superiorniji fakulteti (teološki, pravni i medicinski), koji proizvode državne službenike (sveštenike, sudije i lekare), svoje bavljenje naukom svede na puku primenu, na *savoir faire*, onaj inferiorniji, filozofski, bezinteresno pribavlja fundamentalna znanja od opšteg značaja. Procenjivačka moć koju bi, da je do Kanta, dobio filozofski fakultet, ne bi bila despotska jer ne bi uz sebe pripajala nikakvu izvršnu ili prinuđujuću instancu, već bi, imajući sasvim određene ruke da demaskira laž gde god se ova pojavi, bila – tako Kant misli – savršeno sredstvo protiv svakog despotizma.

Ova postavka, koja, dakako, može zazvučati prenategnuto, prema mišljenju Pegi Kamuf ispada, makar po svojim glavnim motivima, dosta razložna. Ona veli da je sav Kantov napor u ovim stvarima usmeren na to da se iz svesti državnog aparata istisnu dve fikcije koje su u njegovo doba bile nadvijene nad narodnim prosvetivanjem. Prva je ona po kojoj javno poučavanje za svog krajnjeg adresata ima narod, i iz tog razloga predstavlja opasnost po državu. Sam je Kant pisao da glas slobodnih profesora "nije *drugarski* upućen narodu (koji njihov glas i njihove spise malo ili skoro nimalo ne zapaža), već je *ponizno*

² Ova podela se, u svojim glavnim crtama, ulančava u tradiciju koja seže najmanje još od Aristotela. U prvoj knjizi *Metafizike* on je pisao kako se filozofija, kao nauka o prvotnim uzrocima, javlja tek onda kada su već pronađene nauke koje smeraju životnu korisnost i užitak. Njoj je nužna *dokolica*, dakle stanje namirenosti i bezinteresnosti, kao ambijentalna sredina. Šesta knjiga istog spisa je favorizuje, sada već unutar polja teorijskih nauka, nad fizikom i matematikom.

upućen državi koju preklinju da primi k srcu potrebu naroda za pravom" (Kant 1974: 188). Kamufova ne okleva da iz toga zaključi kako "daleko od toga da služe željama države i na njeno zadovoljstvo, slobodni profesori su imenovani kako bi državu poučavali granicama njenih želja... Javno poučavanje tiče se države a ipak nije objekt u domenu njene moći" (Kamuf 1999: 94 i 95). To znači da se pominjana protiv-moć mora prvo na državu ustremiti. Druga fikcija protiv koje se Kant, po Kamufovoj, borio, samo je izvedena iz prve. Ona se aktivira na položaju odbrambenog mehanizma kojim država odgovara na nauku koji joj slobodni profesori žele uputiti, i glasi: profesori su puke državne sluge, obavezne na povinovanje oficijelnoj cenzuri.

Do kakvih sve ne-fiktivnih učinaka ta fikcija može dovesti, o tome dovoljno svedoče novija domaća univerzitetska iskustva. Ni Kant, *prima facie*, nije raspolagao bog zna kakvim alatima za njeno suzbijanje. Njegovo rešenje dalo bi se okarakterisati kao izvesno oprobavanje rečenog upućivanja glasa državi. Kant to ne čini direktno, u formi otvorenog pisma ili poslanice vladaru, jer to mu nije ni bilo potrebno, pošto je, kako smo videli, imao (mnogo pre Lakana) jasnu svest o tome da svako pismo (koje piše) stiže do svog odredišta – do vlasti. Bilo mu je, dakle, dovoljno da objavi ono napisano. A napisao je i objavio da klica slobodnog mišljenja i prosvetlosti postepeno mora početi da deluje i na "osnovne stavove vlade koja sama nalazi da je njoj samoj korisno da s čovekom,..., postupa

shodno njegovom dostojanstvu" (Kant 1974: 48; drugi kurziv je naš). Vlada će, ukoliko ne pronade da joj je to korisno (odnekud nam je, gle, takva situacija poznata), imati na sebi utisnut žig neprosvećenosti. To, opet, za nju ne mora biti nelagodno; *Aufklärung* se u ono doba povezivao sa francuskom revolucijom i nepristajanje na njega lako se moglo obrazložiti očuvanjem "našeg načina života", građanskog mira i sličnog. No, pojam neprosvećenosti kojim Kant barata upravo je takav da neminovno pogađa sujetu despotske psihologije i upućuje joj izazov (koji ona, naravno, ne mora prihvatiti) da se promeni. Naime, neprosvećenost je, po Kantu, stanje "samoskrivljene nezrelosti", "nemoć da se svoj razum upotrebljava bez vođstva drugog" (ibid., 43). Za jedinku je to stanje življenja pod tuđim tutorstvom, koje bi, kada se o državi radi – mada Kant to ne potencira otvoreno – imalo oblik funkcionisanja vođenog strastima i hirovima. Ono što je u Kantovom određenju neprosvećenosti ključno za slučaj koji razmatramo, to su njegovi uzroci – *lenjost* i *kukavičluk*. "Lenjost i kukavičluk su uzroci zbog kojih tako veliki deo ljudi, ... , ipak dragovoljno do kraja života ostaje nezreo." (loc. cit.) Dakle, sav Kantov trik bi se dao ovako sažeti: možete vi posegnuti za cenzurom, možete držati da smo tek bedne državne čate, ali znajte da tada ispadate najobičnije kukavice i lenčuge, i to je konsekvencija koja, hteli vi to ili ne, neizbežno prati vaše represivne akte. Ako se na tom kursu zadržimo još malo, videćemo da on u sebe uključuje i obrt čije bi neodigravanje trebalo da je zajemčeno repu-

blikanstvom na koje se on zvanično obavezuje. O čemu se tu radi?

Ovo *prtajeno* ucenjivanje vlade, koje ne kaže nego šapuće: "ili nam dajte slobodu rada, ili ćemo vas veoma stručno i ubedljivo ocrniti", jeste, u stvari, demonstracija onoga što bi univerzitet (filozofski fakultet, zapravo) otvoreno i nespunito, bez mogućnosti da bude opovrgnut, radio kada bi ga država zbilja zasnovala kao protiv-moć u Kantovom smislu. Takva jedna moć čak i ako bi se primarno bavila sferom konstativnosti, ne bi se u njoj i kroz nju istrošila. Kolateralno (što ne znači i nesvesno) – a sa stanovišta vlade, univerziteta i celog društva, to bi se pokazalo kao presudno – ona bi predstavljala i ogromnu izvršnu moć: označavanje, beleženje, žigosanje, davanje konačnog izgleda događajima, ljudima, stvarima. Da bi se opazila performativna protega te moći, dovoljno je prisetiti se Ničeovih stranica koje kažu da potčiniti drugoga znači prinuditi ga na vlastiti vrednosni poredak, a da je vrednost *tačka gledišta* ("Saznanje radi kao *oruđe* moći" – vidi se u §480 *Volje za moć*). "Ukratko, niko ne bi bio ovlašćen da *javno* koristi svoje 'znanje' a da nije po pravu potčinjen kontroli Fakulteta." (Derrida 1990a: 417) Despotizam, dakle, usvajanjem takvog predloga nipošto ne bi bio iskorenjen, već bi umesto države za nosioca dobio obrazovne institucije (konkretnije, *jednu* obrazovnu instituciju). Šta onda ostaje? Kako se čini, ništa drugo sem predanog negovanja i razigravanja napetosti (nedopuštanja da ona bude smenjena neka-

kvom prevagom) koja prožima tu nemoguću, protivrečnu i aporetičnu dosetku kakva je heteronomna autonomija univerziteta.

*

Pre nego što postavimo pitanje univerziteta u dekonstrukciji (a nadasve *Univerziteta u dekonstrukciji*), okrenućemo se drugom jednom pitanju: otkuda dekonstrukcija na univerzitetu? Tako pitajući, u vidu imamo dve pojave: uključivanje dekonstrukcije u univerzitetske programe i, bitnije, bavljenje univerzitetom kao temom u sklopu dekonstrukcije.

Kada je reč o prvom smislu ovog pitanja, Pol de Man je, komentarišući stanje u Americi, ponudio odgovor koji se ne može smatrati nemerodavnim: "deo Deridinog uspeha (...) je to što, za razliku od većine drugih francuskih kritičara, on radi u blizini tekstova, to što čita veoma pažljivo, a američki nastavnici i studenti su bolje pripremljeni za te stvari od Evropljana zbog discipline Nove Kritike i pominog čitanja" (de Man 1986: 116). Slavoj Žižek je, takođe povodom prijema dekonstrukcije u Americi, predočio unekoliko drugačije shvatanje. On polazi od toga da dekonstrukcija za svoj predmet uzima binarne opozicije i procese njihovog hijerarhizovanja, kako bi otkrila pod kakvim sve uslovima mogućnosti i nemogućnosti delaju. "Sigurno je da se u 'dekonstruktivističkom' insistiranju na nemogućnosti jasnog razlikovanja između empirijskog i transcendentnog, spoljašnjeg i unutrašnjeg, predstavljanja i prisutnosti, pisanja i govorenja, čuje i određeni prizvuk

zdravorazumskih dokaza... U tome se možda nalazi osnovni razlog što je ova filozofska orijentacija doživela neočekivano veliki uspeh u Sjedinjenim Državama, u zemlji zdravog razuma *par excellence*." (Žižek 1992: 37) Koliko god da različito imenuju njegove uzroke, i De Man i Žižek polaze od toga da je taj uspeh posledica hardversko-softverske (Amerika-Derida) *kompatibilnosti*. Banalna je to istina ali se mora istaći: takva kompatibilnost je ključ i za unošenje bilo kog drugog korpusa knjiga i tekstova u skup onoga što se poučava. Međutim, ono što nije ni banalno ni naivno, a što se na toj banalnosti gradi, jesu interpretacije i konflikti kojima se izvesno delo pokazuje saobraznim (ili ne) interesu koji rukovodi sastavljanjem nastavnog programa. To su postupci koji se maskiraju u delatnost odredbene moći suđenja, one koja tek savravljuje slučaj sa prethodno propisanim pravilom, dok se, u stvari, na pozornici odigravaju prave "orgije" refleksivne moći suđenja, tokom kojih se neumorno za date (željene) slučajeve traže kako nova pravila koja bi im pružila legitimitet (ili, pak, kontra-pravila, ona koja bi ih opovrgla), tako i načini da se ona (pronađu li se) dovedu u vezu (kao i da se, s protivničke strane, pokaže da je ta veza neizvodljiva) sa onim na koje su svi učesnici u sukobu obavezni, sa okvirom institucije (sa njenom opštom strategijom) unutar koje se sam spor odvija. Raskoli, koji idu nalik odanoj pratilji uz tu vrstu sporova i dugo se za njima vuku u obliku nepostojanja bilo kakvog saobraćaja između suprotstavljenih strana, veoma teško dospevaju do neke

kantovsko-liotarovske moći suđenja koja bi ih ako ne ukinula (jer to nije ni potrebno), a ono barem omogućila minimum komunikacije "raskoljenih", i time (takođe minimum) kompaktnosti institucije koju čine.

U toku preispitivanja stavova Džeralda Grafa o sličnim pitanjima, Pegi Kamuf piše da sami "nastavni programi teže ka tome da ovekoveče prećutkivanje sporova koji su ih proizveli" (Kamuf 1999: 41). Graf je, da bi se to ćutanje dokinulo, pribegao koncepciji univerziteta kao kišobrana, koji bi, kao čisto funkcionalna celina stojeći iznad i obuhvatajući ih, očuvao sve sporove ali ih i, s druge strane, neutralisao. "Na osnovu ovog pojma neutralnog okvira koji nije deo onoga što uokvirava, Graf iscrtava granicu oko ovog konfliktnog prostora i, zapravo, označava tačku u kojoj je spor neutralizovan, u kojoj je nesaglasnost pristalica različitih strana razrešena u zajedničkom temelju koji *nije* podeljen." (ibid., 43) Kamufova ovo prozire kao još jedan metanarativni hokus-pokus i dodaje kako je to ista ona strategija kojom se oduvek svaki diskurs služi kada pretenduje da nadvlada svoje protivnike, pokazujući im se ne kao jedna među mogućim interpretacijama već kao sama pozicija uma, logosa, boga itd. Blagonaklono omalovažavati sukobe (a Graf to čini), znači otvoriti vrata za jedan specijalan sukob. Naša spisateljica to naročito izoštrava kada kaže da se "Grafov predlog prosto ne izjašnjava o tome šta bi uopšte moglo da znači 'institucionalizovati', na primer, prak-

su književne interpretacije koja dovodi u pitanje svoj vlastiti institucionalizovani status, kao i status 'književnosti', i koja preuzima analizu institucionalizacije uopšte kao procesa kojim je takav spor prividno neutralizovan ili zaboravljen" (ibid., 44). Ovaj citat može poslužiti i kao lep primer onoga što dekonstrukcija, kada stupi na univerzitet, postavlja pred njega kao upitno. U kojoj je meri, naime, nužno da univerzitet, da bi funkcionisao kao institucija (ili sistem institucionalizujućih praksi), ne bude sveobuhvatan, ne bude univerzitet u pravom značenju te reči? Odnosno, nije li on sam već toliko institucionalizovan da njegovo ime upućuje samo još na neko daleko poreklo, na (sve-učilišnu) intenciju koja ga je prvobitno zasnivala i u tom zasnivanju postala izneverena?

Da bismo tim pitanjima pristupili, moramo se vratiti na ono koje nas u odgovaranju na njih donekle uslovljava: otkud univerzitet kao predmet dekonstrukcije? I, pre svega, otkud to da dekonstrukcija, posebno ako se uzme u obzir onaj De Manov "rad u blizini tekstova", stavlja sebi u zadatak bavljenje institucijama, nečim što je, prema predanju, nasuprot "bezazlenim" "tekstualnim igarama", zavereno tzv. realnosti i tzv. realnom

životu? Poveruje li se pri tom da je ona u svom "uobičajenom" operisanju usmerena isključivo na postupke označavanja u užem smislu, ili da traga strogo za, kako to Habermas (oneobičen prevodom Igora Bošnjaka) naziva, "žarenjem u ontološko-praprismenom", tada će se učiniti da ona, praveći korak ka institucijama, u isto vreme i radi toga, mora kao žrtvu prineti tu svoju *differentia specifica*. Suočen sa tim tipom argumenta, Džonatan Kaler je s pravom tvrdio da je dekonstrukcija – a da ne okrene leđa svome problematizovanju teksta i pisanja – i te kako kadra za analizu institucija i politiká koje ih proizvode, "utoliko što su zbiljnosti kojima se bavi politika i oblici u kojima njima manipulira neodvojivi od diskurzivnih struktura i sustavá označavanja, ili onoga što Derrida naziva 'uopćenim tekstom'. Ovisni o hijerarhijskim oprekama naše tradicije, oni su izvrgnuti utjecaju inverzija i pomicanja tih hijerarhija" (Culler 1991: 135). Ili, kako je to sam Derida rekao, "institucija, to nisu samo spoljašnji zidovi i strukture koje okružuju, štite, garantuju ili pritiskaju slobodu našeg rada, to je takođe i već struktura naše interpretacije" (Derrida 1990a: 424),³ dakle: ono čime se dekonstrukcija hrani.

3 Napominjemo da je Derida od 1975. angažovan u GREPH-u (*Groupe de Recherches sur l'Enseignement Philosophique* – Grupa za istraživanje nastave filozofije), osnovanom, prvobitno, s ciljem da se spreči reforma kojom je trebalo da se smanji broj časova filozofije u školama. Koliko je Derida to shvatio ozbiljno, govori i činjenica da njegovu *Du droit à la philosophie* (O pravu na filozofiju) – koja iznosi preko 650 stranica, posvećenih instituciji filozofije – uglavnom sačinjavaju tekstovi pisani za potrebe GREPH-a.

No, reći toliko – nije dovoljno; tako se sve svodi na pokazivanje njene podobnosti da se, poput još jedne među mnogima, naprosto umuva u spektar teorija koje se bave institucijama ili njihovom kritikom. Dekonstrukcija, pošto i samom diskursu prilazi kao nečemu što je posredovano institucijom (zato što u njegovoj formaciji sudeluje i njegov institucionalni okvir, u tradicionalnim i kritičkim teorijama zanemarivan kao ono spoljašnje i nebitno), i pošto, takoreći, čak upisuje instituciju u diskurs – "ulazi u čvrste strukture, u materijalne institucije, a ne samo u rasprave ili u značajne prikaze. To je razlog zbog koga se dekonstrukcije uvijek razlikuju od analiza ili od 'kritike'" (Derrida 1990b: 23), i zbog koga (Derrida tu ne želi da bude neskroman, pa kaže da se od njih samo "razlikuju"), zapravo, nad tim raspravama i prikazima, analizama i kritikama, *imaju primat*.

*

Univerzitet kao institucija za dekonstrukciju od posebnog je značaja, između ostalog i zbog toga što odnos njegovog zasnivanja i razumevanja tog zasnivanja, u tradiciji evropskog diskursa o univerzitetu, prekriva jedan golem nesporazum. Filozofija se, u kanonskim verzijama tog diskursa, doživljava kao suština univerziteta. Ono što svako znanje čini znanjem, ono na čemu svaka univerzitetska disciplina počiva, to je ono što predstavlja sam *credo* filozofije: razdvajanje

istine od laži; uz to, sam pojam opštosti (*universalia*) njen je izum, pa stoga ni *universitas* kao totalitet onoga o čemu se može poučavati ne pada daleko od nje. Njena autorska prava nad univerzitetom daju se obrazlagati i pozivanjem na istoriju, na činjenicu da je filozofija ta koja se odvajkada bavila sistematizovanjem znanjâ, njihovim rangiranjem i razvrstavanjem po grupama, ili da je, konačno, daleki predak modernog univerziteta – Platonova Akademija (ukoliko bratstvo pitagorejaca usled mističnosti koja ga je obavijala držimo odveć neprimerenim za uzor nečeg u toj meri deklarativno okrenutog svetlu) – pedagoški pronalazak iz okrilja filozofije. Ali, ako se to sve zbilja razume kao pravo ili čak nužnost da filozofija bude proglašena za ono suštastveno univerziteta, pa ako otuda proistekne i vera u njenu utemeljujuću ulogu, tada se filozofija nagoni na jedno nemoguće rastrojstvo. S jedne strane ona bi bila element celine univerzitetske podele rada (kao pojedinačni fakultet ili odsek), a s druge, ono što boravi izvan i zasniva tu celinu – unutar koje se ona formira kao samo jedan deo! Ova, kako je Džefri Benington – pozajmljujući termin od Gašea i Deride – naziva, *kvazi-transcendentalna pozicija*, koju je Kant projektovao, delatnom je bila smatrana i pre i posle Kanta. Ipak, sama je filozofija produkt niza uokviravanja, a to će reći: institucionalizovanja. Ona se izgrađivala kroz razgraničavanje od prirodnog jezika, od mita i religije, umetnosti, nauke, tehnike i ko zna

čega sve još, pa stoga za nju nije zamisliva nekakva pre- ili van-institucionalna egzistencija, iz koje bi se tek pokrenuo talas institucionalizacije.

Tu se, kako Derida kaže, radi o tendenciji da se sam događaj utemeljenja (univerziteta) zahvati (ili izvede) jedino iz logike onoga što se utemeljuje (opet univerziteta, ili, konkretnije, iz filozofije kao njegovog dela). Ali, čist pojam univerziteta nije moguć na univerzitetu, upravo zato jer univerzitet nije prirodna ili zatečena tvorevina nego nešto što je utemeljeno. A "zasnivanje nekog prava nije juridički događaj. Izvor principa uma, koji je takođe impliciran i u izvoru Univerziteta, nije umstven. Zasnivanje jedne univerzitetske institucije nije univerzitetski događaj. Godišnjica nekog zasnivanja to može biti, ali ne i samo zasnivanje" (Derrida 1990a: 435). Po Deridi, neodrživost tradicionalnog gledišta valja usvojiti kao imperativ koji nalaže novo zasnivanje univerziteta i – budući da je tu reč o performativnom aktu vanjezičkog tipa – zasnivanje jedne nove odgovornosti, i sledstveno tome, novih akademskih prava. Novo zasnivanje ne bi smelo niti radikalno raskidati sa nasleđem, niti se pokoriti pravu koje tek uspostavlja. Pegi Kamuf, tumačeći ove Deridine meditacije, piše da ovo niti/niti jeste dvostruko ograničenje novog zasnivanja, i da se između ta "dva potporna ova kapije, koji ne podržavaju stabilnu strukturu, nego jednu arenu sporova, probija nužnost koja povezuje dve strane,

spajajući suprotstavljene pozicije. Nijedna revolucija ne ruši kapiju ove palate; dekonstrukcija njihove opozicije traga za prolazom na granici onoga što je prihvaćeno kao *zatvorena struktura*" (Kamuf 1999: 87; kurziv je naš).

Nije tek slučajno izbegnuto da ova "zatvorena struktura" bude takvom i imenovana, nego je s tačno određenim razlogom pomenuta kao ono što je za *takvo* samo "prihvaćeno": ona, naime, ne može nikada do kraja biti zatvorena. Kamufova, u Uvodu za *Univerzitet u dekonstrukciji*, na jednom veoma osetljivom mestu, presudnom za plasiranje i održanje teze o univerzitetu kao nečemu što je konstantno u radu dekonstrukcije, stavlja na probu pretenziju da se univerzitet uobličiti kao totalitet znanja, apsolut koji kada se pusti u pogon ne ostavlja ništa izvan sebe, nikakvu rezervu. Kamufova se ovde oslanja na Žan-Lik Nansija, koji je, u nastojanju da odgonetne uslove mogućnosti i nemogućnosti apsoluta, pisao da se ovaj, u najkraćem, izražava kao postojanje bez ikakvih odnosa. Bilo da se pojavljuje kao Ideja, Država, Nauka, Jastvo ili štogod drugo iz tog repertoara, logika njegovog konstituisanja uvek će biti ista. Apsolut, da bi se u sebe zatvorio i začelio, mora u prvom potezu da zaokruži, omeđi određenu teritoriju, ali, odmah zatim, on mora vući i liniju kojom će ukinuti sopstvenu izloženost drugim teritorijama i njihovom eventualnom komuniciranju sa njim. "Drugim rečima, da bi bilo samo, nije do-

voljno da Ja bude samo; ono mora biti samo u toj osamljenosti – a to je, svakako, protivrečno. Logika apsoluta narušava apsolut." (Nancy 1991: 4) Da li je ovo dovoljno – prenese li se Nansijev nalaz na pitanja kojima se ovde bavimo – da bi se zajedno sa Beningtonom zaključilo kako se "institucije uopšte nalaze u dekonstrukciji 'pre' nego što dekonstrukcija uđe u njih" (Bennington & Derrida 1991: 247)? Po nama, da.

Novo zasnivanje univerziteta o kome Derida govori, zapravo bi moralo uvažiti uzaludnost njegovog zatvaranja pred svim onim što je do sada smatrano (i što se još uvek smatra) za univerziteta nedostojno, a čija je isključenost sa univerziteta, ili otpor uključivanju u njega, predstavljala i predstavlja uslov nemogućnosti univerziteta onakvim kakvim ga njegovo ime opisuje (najavljuje). S druge strane, to ne znači da univerzitet treba da se ohrabri da napokon krene u prisvajanje i asimilovanje onog heterogenog, i tako iznova pokuša da se ostvari kao pravi totalitet znanja. Ovde je reč je o otrežnjenju, zahvaljujući kome bi univerzitet prihvatio *neophodnost* sopstvenog deficita, neophodnost da se drugačija znanja, neuklopiva u njegove protokole, ne progone kao lažna. Njegovo ime tada bi preteklo ne samo kao anahronizam, već i kao znak onog neraskidanja sa nasleđem kakvo Derida zagovara, a istodobno i kao sećanje na želju (i njenu propast) koja ga je dovela na scenu, i, naposljetku, kao njegov ironijski beleg (u tom smislu ono ostaje poluga preko koje su uvek mogući dekonstruktivni zahvati nad njim). Rezultat

tog otrežnjenja bila bi otvorenost univerziteta za *razmenu* sa onim što je različito, sa rezervama znanja koje su ostale od njega odsečene kretanjem granice koja ga je ustanovila, te postepeno labavljenje (premda nikad dotle da ona skroz iščezne u kakvoj neizdiferenciranosti) i konstantno izmeštanje te granice, ali uz uslov da se ona održi kao neodlučiva, kao ono što jednovremeno interveniše u svojstvu sile razdvajanja i one spajanja.

Kao predložak za Nansijevu analizu – koja nastavlja da odjekuje *Univerzitetom u dekonstrukciji* i dugo nakon što je izvršila svoju neposrednu službu u njemu – Kamufova zapaža da skicirani prospekt modernog univerziteta i suštinskih ograničenja koja ga prate ne izgleda jednako dramatično iz svih njegovih uglova. Takozvane činjeničke discipline, recimo, uvek su uspevale da svoje kontroverze razreše unutar univerziteta, bez dovođenja u pitanje podele na spoljašnje i unutrašnje, koja ga uspostavlja. No, autorka *Univerziteta u dekonstrukciji* nalazi da kada se o književnosti radi, stvari stoje sasvim drukčije, da se pitanjem o njoj postavlja i pitanje o naravi granice koja odeljuje univerzitet od svega onoga što univerzitet "nije". "Kada pitamo koja književna dela bi trebalo (ili ne bi trebalo) da budu predmet poučavanja, impliciramo drugo pitanje: koje su granice institucije 'unutar' kojih bi nešto što se naziva književnost ('velika književnost', 'kanon', 'književna tradicija') trebalo da bude predmet poučavanja? I zašto pitanje koje *književnost* postavlja sebi, dovodi u pitanje ovu drugu instituciju, koja je univerzitet?" (Ka-

muf 1999: 19) Književnost je ono pisanje za koje je nemoguće skrojiti neku opstojnu granicu i podjelu kojom bi se osiguralo protiv nekakve spoljašnjosti, pa je nestabilnost njegov modus postojanja; ili, da to ilustrujemo, "ne postoji ništa što bi bilo tako konačno neknjiževno da se ne bi moglo pojaviti u pjesničkoj zbirci" (Culler 1991: 157). Ona je, kao svemu "da" govoreća, nužno neodređljiva i njena je suština u tome da joj manjka precizna suština ili temelj. To, s obzirom da ona – u svom suženom obliku – kroz određene institucije predstavlja deo univerziteta, znači da je ovaj, preko onog parčeta unutrašnje strane svoga zida koje zauzima književnost, neprekidno izložen opasnosti da bude kontaminiran nečim spolja (modifikujemo li jednu doskočicu koja se tiče lanca i karike, reći ćemo da taj zid vredi tačno onoliko koliko vredi najklimavija cigla u njemu). Samo, to je tek

4 U širem smislu ona to čini kao poopštena praksa pisanja (*arhi-pisanje*) koja u svom kretanju na sebe sabire i sve ono što se već institucionalizovalo, nataložilo pod imenom univerzitetskog znanja, postajući tako njegov posuvraćeni temelj, upućujući ga na gubitak temelja ili osnova. Kamufova o tome ne govori na ovaj način, i čak se može reći da izbegava dovoljno razgovetno promovisanje te konsekvence (mada je, videćemo, na osoben način i ona izvlači). Mi smo, pak, dovedeni u situaciju u kojoj je teško izvrdati stav da književnost, u jednom pomalo ciničnom oponašanju filozofije, koja se bezizgledno trudila da se postavi u temelj univerziteta, zbilja uspeva da osvoji i zadrži položaj temelja, ali bivajući – budući nestabilna – temelj koji je okrenut protiv sebe samog, temelj koji to, u stvari, i nije – sem na paradoksalan način.⁵

Prostije rečeno, književnost prethodi (i ne samo to) samoj instituciji književnosti i uni-

4 Uistinu, u ovom smislu i mnoge druge discipline – filozofija najpre – sve više su pod izazovom da izađu van "sebe", da počnu postojati na način narušavanja granice koja ih "optimizira", a time i okvira univerzitetskog znanja. Filozofija se posle Hegela, a naročito posle Ničea i Hajdegera, sve drastičnije suočava sa nemogućnošću da se održi kao područje koje doprinosi akumulaciji čistih znanja, što je dovelo ne samo do toga da se kao njena pretežna preokupacija pojave preispitivanja vlastitih granica, razloga daljeg postojanja i mogućnosti otvaranja ka drugim domenima, nego i do redeskripcija koje tim svetlom obasjavaju i njen rad u vremenima u kojima je njen pozitivitet bio van sumnje. Zato treba dodati da se i pitanjem o tome šta valja poučavati kao filozofiju otvara pitanje o granicama institucije unutar koje je predviđeno da se to poučavanje obavlja. Danas, "nakon" iskustva dekonstrukcije, iz koje je inicirano "pronalaženje" književnosti kao paradoksalne opštosti, to se čini kao pravac kojim se kreću ne samo književnost i filozofija: "Dekonstrukcija čak treba – ... – istraživati i znanstvene tekstove kako iz socijalnih i humanih znanosti tako i iz tzv. egzaktnih znanosti kao što su fizika i matematika. Često se događa da govorim s matematičarima ili logičarima koji kažu da im se čini nužnom dekonstrukcija u njihovim vlastitim područjima. Za dekonstrukciju znanost je apsolutno nezaobilazna" (Derida 1993: 144-145).

verziteta. Njen izgled u tekstu *Univerziteta u dekonstrukciji* redovno jeste: "književnost". Bez navodnika ona je, po Kamufovoj, *katahreza*, obeležavanje nečeg što je uvek već odsutno imenom prisutnog, uzimanje nečeg institucionalizovanog da bi se označilo ono što se opire iscrpljivanju kroz identitet nekog imena ili institucije.

"Književnost", ili, pravilnije: ""književnost"", se s jedne strane odnosi na dekonstruktivnu rezervu i mogućnost njenog iskorišćavanja, nastale ignorisanjem određenih smislova i značenja tekstova u procesu njihovog prisvajanja (ili odbacivanja) i kanonizacije (ili dekanonizacije), kao i na tekstove koji su pisani kao svojevrsna rezerva, kao temporalna drugost koja se razlikuje od postojeće ili minule sadašnjosti; Kamufova tu kao primer navodi Melvilovog *Varalicu* (u našem prevodu: *Sljepar*), kome posvećuje drugi deo svoje knjige. Na drugoj strani, "književnost" je institucionalizujuća sila, i Kamufova njen odnos sa književnošću definiše na sledeći način:

"Književnost" (pisanje u opštem smislu kretanja koje upisuje neku spoljašnjost ili drugo u oznaku diferencijacije ili podele) *institucionalizuje književnost* (pisanje u

ograničenom smislu, na primer, "pisanje koje prisvaja za sebe razmišljanje u oblasti lepote formi ili emocionalnih efekata", po definiciji Oksfordskog rečnika engleskog jezika). (31)

Od opšte do obrtne ekonomije...

Iako se podrazumeva da ovaj redukovani vid "književnosti" postoji i dela kako bi se afirmisali subjekt i subjektivnost (što jeste tačno), njegova realizacija nije svrha instutucionalne podele koju vrši "književnost" – ova, po Kamufovoj, ne daje prednost ni subjektu ni objektu, već je "povučena" iz subjekt-objekt odnosa. Ali, taj odnos, usađen u žižu kako bi se uzdigao ljudski subjekt i oko njega centrirao univerzum, zaprečava jedno drukčije sagledavanje institucije književnosti.

Da bi se približila onom neimenljivom "književnosti", Kamufova piše da je ona neka vrsta onoga što označava francuski glagol *agencer*, čije uobičajeno značenje jeste: rasporediti, urediti, uklopiti, udesiti. "Međutim, ovaj je glagol ranije značio i 'ulepšati' ili 'ukrasiti', imao je smisao koji je bio izveden iz srednjovekovne latinske upotrebe termina *genitus*, koji nije značio samo 'biti rođen' ili 'stvoren', nego i 'biti otmenog roda'. Otmenog roda je ono što

458

5 Bilo bi krajnje riskantno da se iz ovoga pokuša etablirati nekakvo definitivno preimućstvo književnosti nad filozofijom zato jer bi se ova potonja dala shvatiti kao još jedan književni žanr. Ono bi pre svega podrazumevalo da se sva filozofija pokaže kao fikcija (kao ono što književnost za sebe voljno preuzima), a to bi zahtevalo da se strogo razgraniče fiktivno i nefiktivno, tropološko i doslovno, retoričko i istinosno, itd., što su sve, s druge strane, sami filozofski problemi, pa bi, tako, književnost morala – radi demonstracije njene degradiranosti – iznova da afirmiše filozofiju.

zahteva ili poziva na očuvanje, reprodukciju, ponavljanje, to jest, instituciju." (ibid., 32) "Književnost" je – kada se pred očima ima i njena suštinska neodredljivost – prema tome, *podeljivost* sama, prostor u kome se odigravaju podele kojima se proizvode institucije, ili, po rečima Kamufove, "'mesto' podele na kojem su utemeljene sve institucije" (ibid., 26).

To – na vezu književnosti i "književnosti" – implicuje da ono što se kroz instituciju književnosti uspostavlja, jeste "književnost" kao podela i premeštanje, te da je ona, i u svom institucionalizovanom liku, u neprestanom radu dekonstrukcije. "Ovo pomanjkanje sigurnosti odmerava rizik njenog mogućeg iščezavanja, ali istovremeno i mogućnost da nešto drugo, neka nova katahreza, uvek iznova počne da deli njeno ime u budućnosti." (ibid., 75) Horizont iz koga će se ta budućnost probiti satkan je od "književnosti" kao rezerve istoričnosti, margine koja se iscrtala dosadašnjim institucionalnim uokviravanjima.⁶

LITERATURA:

- Bennington, Geoffrey & Derrida, Jacques,
1991, *Jacques Derrida*, Paris, Éd. du Seuil.
- Culler, Jonathan,
1991, *O dekonstrukciji*, Zagreb, Globus, prev. Sanja Čerlek.

- Derrida, Jacques,
1990a, *Du droit à la philosophie*, Paris, Galilée.
1990b, *Istina u slikarstvu*, Sarajevo, Svjetlost, prev. Spasoje Ćuzulan i Mirjana Dizdarević.
1993, *Razgovori*, Novi Sad-Podgorica-Šamac, KZNS-Oktoih-OJIGP Duga, prev. Vladimir Milisavljević i Mirko Jozić.
- Kamuf, Pegi,
1999, *Univerzitet u dekonstrukciji ili podela književnosti*, Beograd, Beogradski krug, prev. Branka Arsić.
- Kant, Imanuel,
1974, *Um i sloboda*, Beograd, Velika edicija Ideja, prev. Olga Šafarik.
1990, *Kritika čistog uma*, Beograd, BIGZ, prev. Nikola Popović.
- De Man, Paul,
1986, *The Resistance to Theory*, Minneapolis & London, University of Minnesota Press.
- Nancy, Jean-Luc,
1991, *The Inoperative Community* (ed. Peter Connor), Minneapolis & London, University of Minnesota Press, trans. Peter Connor and others.
- Zistakis, Aleksandar,
1996, "Misticizam institucije znanja", u zborniku *Novi nihilizam* (ed. Nenad Daković), Beograd, Dom omladine Beograda.
- Žižek, Slavoj,
1992, "Zbog čega pismo uvek stiže na svoje odredište", *Delo* 1-2, prev. Vladimir Lorenčin.

⁶ Koliko je ova rezerva zaista "jeste" "književnost", o tome bi dovoljno, premda apsurdno, moglo govoriti i to što dekonstrukcija (koja je toj rezervi okrenuta), kada se postavi pitanje njenog naučavanja u okviru filozofskih institucija, neretko doživljava otpor u formi izgovora da je ona ne-filozofska, da je ona nešto što se bavi ponajviše književnošću.